

## **Program ochrony zasobów genetycznych bydła rasy polskiej czarno-białej**

### **Historia rasy**

Zygmunt Moczarski w 1927 roku stwierdza, że najlepsze światowe rekordy mleczności przypadają w udziale krowom rasy nizinnej graniastej pochodzącej z Fryzji. Rozróżnia on trzy podgrupy: bydło zachodnio-fryzyjskie tzw. holenderskie, wschodnio-fryzyjskie tzw. niemieckie i północno-fryzyjskie czyli juckie. Bydło to wyhodowane na żyznych pastwiskach wilgotnego klimatu morskiego wymagało do swej wysokiej produkcji dobrej paszy i nienagannych warunków zoohigienicznych. Na tereny Polski – ujście Noteci i Wisły, przywędrowało wraz z osadnictwem holenderskim w średniowieczu. Późniejszy import do Prus Królewskich i Książęcych spowodował iż stało się ono najpopularniejszym bydlęciem w dużych, wysokorozwiniętych gospodarstwach. Autor ten twierdził również iż graniastość jest charakterystycznie ułożona na ciele. Opisuje ją tak (pisownia oryginalna): „... na tułowiu widzimy ogniska skupienia barwnika, dość symetryczne po trzy z każdej strony tułowia rozmieszczone. Pierwsze ognisko skupienia barwnika występuje na przedniej połowie łopatki, zajmując szyję, drugie na bokach klatki piersiowej, trzecie zaś na bokach zadu. Naokoło tych ognisk barwnik sięga tak daleko, że zwykle plamy barwnikowe na siebie zachodzą [...] wskutek tego grzbiet jest czarny, lecz dwoma wąskimi pasmami białymi bywa przegrodzony [...] na czole, czasem nad nozdrzami, na podgardlu znajdujemy niewielkie białe plamy. [...] Podbrzusze jest zawsze białe, wymię zwykle również białe, choć tu często zarówno na wymieniu jak i na strzykach występują ciemne plamy. Kończyny w swych częściach podporowych, a czasem i wyżej, białe.[...] Śluzawica zawsze czarna. [...] Rogi u nasady białe, na końcach czarne. Racice najczęściej białe...”.

Pierwszy pisemnie udokumentowany import bydła z Fryzji odbył się w 1570 roku dla Mikołaja Firleja, a następny w 1630 r. dla Lwa Sapięhy /Reklewski 1993/. Przez wiele lat sprowadzano z Niemiec i Holandii materiał żeński i męski do najlepszych krajowych obór, co na początku XX wieku zaowocowało podniesieniem średniej wydajności do poziomu 4 000 kg mleka za laktację.

W pierwszej połowie XX wieku bydło nizinne graniaste zajmowało znaczne obszary obecnej Polski i uważane było za rasę rodzimą zwaną niziną czarno-białą. Najczęściej występowało na Pomorzu, Mazowszu i w Wielkopolsce. Panujące w Polsce warunki środowiskowe oraz krzyżowanie z bydlęciem lokalnym doprowadziło do poprawy u tej rasy budowy, która z delikatnej stała się bardziej krępa oraz do poprawy zdrowotności, tzn.

zwiększenia odporności na choroby. Wzrosła także zawartość tłuszczu w mleku przy zachowanej wydajności.

Zniszczenia spowodowane I Wojną Światową doprowadziły niemal do całkowitego upadku polskiej hodowli bydła. Sprowadzano więc zwierzęta z Niemiec, Holandii i Szwecji. Ustawa hodowlana, wprowadzona w 1934 roku, regulowała zasady wpisu do ksiąg, uznawania buhajów do rozplodu i ocenę użytkowości mlecznej. I tak w 1937 r. krowy objęte oceną w liczbie 53 tys. dały średnio 3497 kg mleka przy 3,35% tłuszczu /Reklewski 1993/.

W trakcie II Wojny Światowej wyniszczono jeszcze większy odsetek krajowej populacji bydła. Szacuje się, że zniszczenia sięgnęły 70 %. Po zakończeniu działań wojennych w ramach odszkodowań UNRRA otrzymaliśmy krowy wysokomleczne ze Szwecji, Holandii i Danii. W latach 50 i 60 – importowano materiał męski z Holandii w celu krzyżowania z krowami krajowymi rasy czarno-białej. W perspektywie tych działań było uzyskanie populacji o dwukierunkowym użytkowaniu mięsno – mlecznym w typie „kompakt”. Liczono na poprawę wydajności mleka i tłuszczu oraz na poprawę typu i budowy zwierząt. Jednak w 1953 roku wydajność wynosiła niewiele ponad 3 000 kg mleka /Rabek i wsp. 1974/. Natomiast w 1985 r. wydajność krów pod kontrolą mleczności wynosiła 3 659 kg mleka przy 3,98 % tłuszczu oraz dobrych cechach rzeźnych i opasowych /Trela i wsp. 1986/. Główne przyczyny niskiej wydajności należało upatrywać w braku dobrych pasz i w złych warunkach środowiskowych – co dawało możliwość wykorzystania tylko w 60 % potencjału genetycznego.

Według Krzyżewskiego i wsp. /1996/ potencjał genetyczny krów utrzymywanych w poprawnych warunkach środowiskowych może pozwolić na otrzymanie od statystycznej krowy wydajności na poziomie 4 500 – 5 000 kg mleka. Podobnego zdania jest Makulska /1998/, która dowiodła, że utrzymanie krów tylko na pastwisku nie daje im możliwości rozwinięcia potencjału genetycznego.

Wprowadzenie i rozpowszechnienie inseminacji w latach 60- tych XX wieku znacznie ułatwiło dostęp do osiągnięć światowej genetyki. Pozwoliło to polskim hodowcom na opracowanie i wprowadzenie do praktyki pierwszego w powojennej Polsce programu hodowlanego dla bydła / Romer i wsp. 1968/. Realizacja tego programu odbywała się poprzez program oceny i selekcji buhajów, którego głównymi elementami były:

- wybór matek i ojców buhajów,
- kojarzenie indywidualne w celu uzyskania potomstwa do oceny,
- odchów buhajków w centralnych wychowalniach i ich ocena,
- unasiennianie testowe,
- ocena buhajów na podstawie użytkowości mlecznej potomstwa,
- wybór najlepszych buhajów do rozrodu.

Dążenie do poprawy budowy i wydajności populacji krajowej krów wymuszało kolejne importy jałówek cielnych i nasienia czołowych buhajów z hodowli światowych. Lata

70-te to wzrost zainteresowania wysokowydajnym bydłem rasy holsztyńsko-fryzyjskiej, wykorzystywanym na całym świecie do podnoszenia wydajności mlecznej i poprawy budowy głównie wymienia. Cecha ta ma duże znaczenie przy doju mechanicznym. Tak zwana „holsztynizacja” bydła czarno-białego w Polsce trwa do dnia dzisiejszego.

Wykorzystując krzyżowanie uszlachetniające, wypierające i przemienne doprowadzono do: zwiększenia wydajności mlecznej, poprawy budowy wymienia i jego przydatności do doju mechanicznego /Trela i Czaja 1998/ jednak w znacznym stopniu pogorszyło cechy funkcjonalne i wydajność mięsną. Jak się jednak okazało, w polskich warunkach stosowanie buhajów hf jest uzasadnione tylko przy dobrych warunkach środowiskowych, a szczególnie żywieniowych. Udowodniono, że przy niskim poziomie żywienia krów nie można w pełni wykorzystać ich potencjału genetycznego /Szarek i wsp. 1987/. Wyniki badań Juszczyka i wsp. /1995/ udowodniły, że krowy o różnym udziale krwi rasy hf ustępują krajowym cb pod względem długości użytkowania i wydajności życiowej.

„Program hodowli bydła i produkcji bydłowej do roku 2000” /Trela i wsp. 1986/ preferował mięsno-mleczny kierunek użytkowości bydła, dopuszczając specjalizację produkcji w typie jednostronnie mlecznym, zwłaszcza dla rasy czarno-białej i czerwono-białej doskonałej bydłem holsztyńsko-fryzyjskim. Program ten zakładał, że wydajność dla krów doskonałych w kierunku jednostronnie mlecznym buhajami hf będzie wynosić ponad 6 000 kg mleka o zawartości tłuszczu nie niższej niż 4 % i białka 3,3 %. Zalecał stosowanie buhajów w pożądanym typie i legitymujących się potomstwem o wysokich parametrach produkcyjnych. Jak na polskie warunki realizacja tego programu bardzo szybko zmieniła typ kombinowany na jednostronnie mleczny. Zapomniano tutaj o rolnikach utrzymujących bydło w starym typie kombinowanym. Ze względu na małe stada w oborach, słabsze warunki środowiskowe i niemożliwość produkcji mleka do skupu – dla tych producentów zabrakło buhajów w typie kombinowanym. Dlatego też inseminacją obecnie objętych jest około 60 % krów i jałówek mlecznych głównie w oborach produkujących mleko surowe do skupu. W pozostałej populacji krów rozród zwierząt jest niekontrolowany przez żadne organizacje hodowlane, a użytkownik tych zwierząt nie ma możliwości użycia buhajów w typie kombinowanym mimo, że posiada krowy o dobrej wydajności mlecznej i dobrych cechach opasowych.

Nadal niski stopień inseminacji krów, stanowi zagrożenie dla realizacji programu hodowlanego, a co za tym idzie realizacji postępu hodowlanego. Od połowy lat 80-tych nastąpił spadek liczby unasiennianych krów i jałowic. W roku 1980 było to 87,5 % pogłównia, a w 1998 roku już tylko 58,7 % /Grodzki 1999/. Z badań Sawy i wsp. /1997/ wynika, że od połowy lat 90 - tych w inseminacji krów nie biorą już udziału buhaje czysto rasowe czarno-białe i o niskim (do 25 %) dolewie krwi hf.

Pojawia się tu pewien paradoks, bowiem dzięki temu, że hodowcy nie inseminowali swoich krów nasieniem z wysokim dolewem hf, a używali tzw. „dzikich buhajów”,

możliśmy wystartować z programem ochrony dla bydła polskiego czarno-białego. Były to w większości krowy bez ustalonego pochodzenia, ale swym wyglądem bardzo zbliżone do opisu bydła w typie kombinowanym mięsno-mlecznym. Niewielki odsetek krów o niskim dolewie hf (do 50%) i pełnym pochodzeniu zawdzięczamy bardzo świadomym i upartym hodowcom, którzy kosztem wielu starań, sprowadzali do swoich gospodarstw, nasienie buhajów o niskim dolewie hf.

## **Uzasadnienie konieczności ochrony**

Bydło polskie czarno-białe o dwukierunkowym typie użytkowania charakteryzowało się cechami typowymi dla populacji autochtonicznych, takimi jak: duża odporność i zdrowotność, długowieczność oraz doskonale przystosowanie do trudnych warunków środowiskowych i niewybredność w doborze pasz. Cechy te, zatracane przez dolew genotypu hf, powodują, że część hodowców zainteresowanych jest utrzymaniem krów w starym typie. Są to przede wszystkim hodowcy indywidualni posiadający małe gospodarstwa, utrzymujący bydło mleczne w warunkach, gdzie środowisko naturalne nie pozwala na utrzymywanie bydła o wysokim udziale genów holsztyńsko-fryzyjskich.

W wyniku ciągłego nacisku ze strony użytkowników bydła w typie kombinowanym wydzielono w bydło czarno-białym populację zwierząt pod nazwą bydło polskie czarno-białe, które ma swój program doskonalenia i księgi hodowlane. Prace hodowlane mają na celu utrzymanie zadawalającej wydajności mlecznej oraz poprawę cech opasowych i mięsnych – w celu zachowania oraz odtworzenia pożądaných cech genetycznych i fenotypowych. Część populacji krów zaliczonych do rasy polskiej czarno-białej została objęta programem ochrony zasobów genetycznych.

### **1. Cele programu**

Celem programu ochrony zasobów genetycznych jest odtworzenie i utrzymanie populacji krów rasy polskiej czarno-białej o dwukierunkowym typie użytkowania, przydatnych do utrzymywania w warunkach ekstensywnych oraz odtworzenie i stabilizacja fenotypowych i genetycznych cech dawnego bydła czarno-białego w typie użytkowości mięsno-mlecznej.

Prace hodowlane prowadzone będą w kierunku zachowania typowych cech tego bydła, takich jak: duża odporność i zdrowotność, dobra płodność, lekkie porody, duża żywotność cieląt i łatwość ich odchovu. Należy zwrócić uwagę na utrzymanie produktywności mlecznej i poprawę produktywności mięsnej.

Proponowany program jest ostatnią szansą na odtworzenie rasy bydła polskiego czarno-białego w starym typie budowy i użytkowości mięsno-mlecznej. Osiągnąć to można poprzez obniżanie dolewu krwi hf.

## Wzorzec budowy krowy rasy polskiej czarno-białej:

1. **wysokość w krzyżu:** optymalny wzrost pierwiastki to 127-133 cm, a krowy dorosłej 134-138 cm, buhaja w wieku jednego roku ok. 125 - 132 cm, buhaja dorosłego ok. 133 -142 cm.
2. **sylwetka:** kształt ciała zbliżony do prostokąta, buhaje - żebra długie, szeroko rozstawione i dobrze wysklepione.
3. **umięśnienie:** profile mięśni wyraźnie zaznaczone.
4. **głowa i szyja:** głowa średniej wielkości, dopuszczalna głowa cięższa, szyja średniej długości, dobrze umięśniona, buhaje - głowa mocna, szeroki pysk, mocna żuchwa, szyja mocna, średniej długości, wyraźnie zaznaczony fałd na linii gardło – podgardle – mostek.
5. **barki:** dobrze umięśnione, dobrze przylegające łopatki, wyrostki grzbietowe kręgosłupa lekko wystające ponad łopatki.
6. **klatka piersiowa:** dobrze wysklepiona, nieco szersza w części tylnej, żebra szeroko rozstawione.
7. **brzuch:** głęboki i pojemny.
8. **grzbiet:** szeroki i prosty, prosta i szeroka partia lędźwiowa, umięśnienie dobrze zaznaczone.
9. **zad:** lekko nachylony, długi, szeroki, dobrze umięśniony, profile mięśni zwłaszcza udowych wypukłe, prosta nasada ogona.
10. **nogi:** szeroko i równoległe ustawione, lekko skątowane, o silnej kości i wyrazistych stawach, prawidłowy kąt stawu skokowego i pięcynowego, wysoka pięćka racicy, racica lekko rozwarta.
11. **wymię:** pojemne, zawieszenie tylne wysokie i szerokie, zawieszenie przednie wyraźnie wysunięte do przodu, dobrze połączone z powłokami brzuszными, o cienkiej skórze, delikatnie owłosionej z wyraźnie zaznaczonymi żyłami mlecznymi, równomiernie rozwiniętymi ćwiartkami, strzyki centralnie rozmieszczone na ćwiartkach, pionowo ustawione, cylindryczne. Wymię czyste bez dodatkowych strzyków i przystrzyków.
12. **ogólny wygląd:** harmonijny, o nieco lepiej zaznaczonych cechach mlecznych lecz równocześnie o dobrym umięśnieniu, u buhajów wykazująca cechy męskie, wigor, siłę; skóra średniej grubości, pokryta błyszczącą, jedwabista sierścią, umięśnienie wypukłe, profile mięśni dobrze zaznaczone, drugorzędne cechy płciowe wyraźnie zaznaczone.
13. **umaszczenie:** niejednolite, czarno-białe, racice ciemne.

## **2. Zakres prowadzenia oceny wartości użytkowej zwierząt niezbędny dla realizacji programu**

2.1. Ocenie wartości użytkowej podlegać będą krowy, które rozpoczęły pierwszą lub pierwszą znaną laktację. Ocena prowadzona będzie zgodnie z obowiązującymi przepisami dla bydła typu użytkowego mięsno-mlecznego i będzie obejmować:

- 1) użytkowość mleczną na podstawie próbnych udojów ,
- 2) użytkowość rozplodową,
- 3) ocenę typu i budowy z uwzględnieniem umięśnienia,
- 4) ocenę cech funkcjonalnych.

2.2. Oceny wartości użytkowej krów rasy polskiej czarno-białej objętych programem dokonuje podmiot upoważniony do prowadzenia oceny wartości użytkowej bydła zgodnie z przyjętą metodyką.

2.3. Hodowca zobowiązany jest do prowadzenia zeszytu hodowlanego i przekazywania do Instytutu Zootechniki PIB raz w roku zapisywanych informacji wraz ze zgłaszanym „Wykazem zwierząt objętych programem ochrony”. Instytut będzie zbierał, gromadził i przetwarzał uzyskane od hodowców informacje na temat zdrowotności zwierząt, w tym stwierdzonych klinicznych przypadków mastitis, metritis, przebytych chorób (kwasica, ketoza, stłuszczenie wątroby, przemieszczenie trawieńca, wzdęcie żwacza i inne) lub powikłań poporodowych (porażenie poporodowe, zatrzymanie łożyska i inne).

## **3. Wielkość populacji biorącej udział w realizacji programu**

W realizacji programu ochrony zasobów genetycznych bydła rasy polskiej czarno-białej w typie mięsno-mlecznym bierze udział bydło tej rasy poddawane ocenie wartości użytkowej. Populację tę tworzy bydło o umaszczeniu czarno-białym pochodzenia krajowego z udziałem genów holsztyńsko-fryzyjskich zgodnym z podanymi poniżej wytycznymi, które zostało wpisane do prowadzonych poprzednio ksiąg rasy czarno-białej lub aktualnych ksiąg rasy polskiej holsztyńsko-fryzyjskiej odmiany czarno-białej i ksiąg rasy polskiej czarno-białej, które odpowiada fenotypowo wzorcowi budowy krowy w typie użytkowym mięsno-mlecznym. Populacja w typie zachowawczym będzie utrzymywana na terenie całej Polski, a szczególnie w rejonie północnym i wschodnim.

Na początku realizacji programu ochrony zasobów genetycznych bydła rasy polskiej czarno-białej populacja krów wynosiła około 650 sztuk wytypowanych na podstawie oceny fenotypu i rodowodu, znajdujących się u hodowców utrzymujących bydło o umaszczeniu czarno-białym z terenu całej Polski. W 2009 roku było blisko 1500 krów w 153 gospodarstwach. Maksymalny dolew krwi hf u nowych krów kwalifikowanych do programu w kolejnych latach jest stopniowo obniżany:

Pierwszy rok w programie	Maksymalny dopuszczalny dolew krwi hf
2007 – 2009	50%
2010 -1012	37,5%
2013 i dalsze	25%

Przewiduje się, że po kilku latach prowadzenia programu objętych nim zostanie około 3500 krów.

#### **4. Metody hodowlane**

- 4.1 Do udziału w programie kwalifikowane są zwierzęta odpowiadające wzorcowi określone dla rasy, które posiadają możliwie niski udział genotypu hf.
- 4.2 Materiał żeński pochodzący z planowanych kojarzeń i odpowiadający wzorcowi rasy oraz spełniający inne warunki programu powinien być odchowywany i przeznaczony na remont stada własnego i innych stad biorących udział w programie, a także na zakładanie nowych stad.
- 4.3 Z odpowiednio kojarzonych par rodzicielskich urodzone buhajki kwalifikowane są do odchowu, a następnie po ocenie osobniczej i selekcji kierowane do rozrodu.
- 4.4 Ojcami buhajków kierowanych do rozrodu mogą być wszystkie samce zakwalifikowane do kojarzeń indywidualnych.
- 4.5. Pochodzenie buhajów zakwalifikowanych do uczestnictwa w programie ochrony potwierdza się badaniem grup i białek krwi lub badaniem innych markerów genetycznych dokonanych przez uprawnione laboratorium. Wyniki badań będą podawane w dokumentacji hodowlanej.
- 4.6. W stadach uczestniczących w programie do rozrodu używane są buhaje wpisane do księgi i zakwalifikowane do udziału w programie oraz nasienie buhajów zgromadzone w Banku Materiałów Biologicznych Instytutu Zootechniki PIB lub u innych podmiotów. Buhaje są wybierane na podstawie pochodzenia, wyniku oceny typu i budowy oraz wydajności matki. W początkowym okresie (lata 2007 – 2009) dopuszcza się wybór na ojców buhajów, buhajów wpisanych do księgi prowadzonej dla rasy czarno-białej oraz rasy polskiej holsztyńsko-fryzyjskiej odmiany czarno-białej, które charakteryzują się pożądanym typem użytkowym i odpowiadają wzorcowi rasowemu, o dolewie krwi hf nie większym niż 50%. W późniejszym okresie realizacji programu (od roku 2010) na ojców buhajów wybierane są buhaje wpisane do księgi bydła polskiego czarno-białego o dolewie krwi hf nie wyższym niż 25%. Kwalifikacji buhajów do rozrodu na podstawie listy buhajów wytypowanych przez prowadzącego księgę dokonuje Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych bydła powołana przez Instytut Zootechniki PIB.

4.7. W stadach objętych programem dopuszcza się stosowanie buhajów do krycia naturalnego po uzyskaniu przez nie wpisu do księgi i zgłoszeniu przez hodowcę na piśmie do Instytutu Zootechniki PIB (wraz z pełną dokumentacją dotyczącą buhaja, tj.: zaświadczeniem potwierdzającym wpis do księgi, oceną typu i budowy, świadectwem rodowodowym, ekspertyzą stwierdzającą pochodzenie oraz badaniami weterynaryjnymi). Instytut na piśmie wyraża zgodę na używanie konkretnego buhaja w danym stadzie.

4.8. Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych bydła dokonuje ostatecznej akceptacji matek buhajów spośród krów wybranych przez podmiot prowadzący księgę na podstawie analizy ich pochodzenia. Krowy typowane muszą charakteryzować się pożądanym typem użytkowym mięsno-mlecznym oraz posiadać możliwie niewielki udział genotypu holsztyńsko-fryzyjskiego. Podstawowym kryterium wyboru są wyniki oceny typu i budowy, ze szczególnym uwzględnieniem oceny umięśnienia oraz wydajności.

Kryteriami wyboru matek buhajów są:

- rodowód krowy – możliwie niski udział genotypu hf,
- spełnianie wymagań wzorca rasy,
- wynik oceny typu i budowy z uwzględnieniem umięśnienia,
- wyniki oceny wartości użytkowej,
- wyniki oceny wartości hodowlanej, jeśli została oszacowana.

### **Sposób doboru zwierząt do kojarzeń**

Podstawą doboru zwierząt do kojarzeń będzie ich pochodzenie – dobór powinien być prowadzony w taki sposób, aby unikać wzrostu spokrewnienia. Zaleca się, aby kojarzone zwierzęta nie posiadały wspólnego przodka w pokoleniu rodziców i dziadków.

Hodowca informowany jest na piśmie przez prowadzącego księgę o tym, jakie buhaje dopuszczone są do stosowania w danym rejonie dla krów objętych programem ochrony. Wybierając buhaja hodowca musi brać pod uwagę wszystkie warunki programu, gdyż ponosi pełną odpowiedzialność za kojarzenia w swoim stadzie.

### **Sposób wykorzystania materiału biologicznego**

Nasienie buhajów w ilości niezbędnej do realizacji programu oraz do utworzenia rezerwy genetycznej będzie pobierane, przechowywane i rozprowadzane przez podmioty prowadzące działalność w zakresie pozyskiwania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia, zgodnie z obowiązującymi przepisami, w uzgodnieniu z Instytutem Zootechniki PIB oraz prowadzącym księgę.

Dopuszcza się użycie nasienia buhajów rasy polskiej czarno-białej do unasienniania krów tej rasy w stadach nie objętych programem, pod warunkiem, że nie wpłynie to na prawidłowość rozrodu w populacji chronionej.



### **Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego**

Od każdego buhaja zakwalifikowanego do udziału w programie ochrony jest pobierane i zamrażane minimum 200 porcji nasienia stanowiącego rezerwę genetyczną oraz odpowiednia ilość porcji nasienia niezbędna do realizacji programu ochrony i do udostępnienia poza program. Nie dotyczy to buhajów zakwalifikowanych do krycia naturalnego.

W miarę możliwości od wybitnych krów wytypowanych przez prowadzącego księgę będą pobierane i zamrażane komórki jajowe i zarodki. Materiał biologiczny stanowiący rezerwową pulę genów deponowany jest w Banku Materiału Biologicznego Instytutu Zootechniki PIB w Balicach.

### **Podstawy organizacyjne realizacji programu**

Programem ochrony zasobów genetycznych bydła polskiego czarno-białego mogły być objęte zwierzęta wytypowane na podstawie oceny fenotypu przez pracownika podmiotu prowadzącego księgę dla bydła rasy polskiej czarno-białej oraz późniejszej analizy rodowodu. Do udziału w programie mogą być zakwalifikowane krowy, które:

- są wpisane do księgi,
- są poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami,
- charakteryzują się umaszczeniem i cechami budowy zgodnymi ze wzorcem budowy krowy określonym w programie ochrony,
- pochodzą po rodzicach objętych programem ochrony,
  - w przypadku znanego pochodzenia – posiadają w genotypie niski udział genów holsztyńsko-fryzyjskich (w latach 2007 – 2009 nie więcej niż 50%; w latach 2010 – 2012 nie więcej niż 37,5%; w każdym następnym roku nie więcej niż 25%) i reprezentują pożądaną typ mięsno-mleczny zgodny ze wzorcem budowy.

Zaleca się, aby pierwsze zacielenie miało miejsce w wieku 15-16 miesięcy. Nie będą przyjmowane do programu krowy kryte wcześniej niż w wieku 14 miesięcy.

Nie były przyjmowane do programu krowy – córki buhajów 100% HF. Od 2010 roku nie były przyjmowane do programu krowy bez potwierdzonego pochodzenia.

Wstępnej kwalifikacji do udziału w programie podlegać będą również jałówki cielne przeznaczone na remont stada a spełniające wszystkie wymagania programu. Jałówki te wejdą do programu po wycieleniu i objęciu oceną wartości użytkowej w miejsce zwierząt wybrakowanych.

Liczebność stada zgłaszanego do programu ochrony nie może być mniejsza niż 4 krowy, w szczególnych przypadkach, gdy liczebność będzie niższa niż wymagana, koordynator na prośbę hodowcy wydaje pisemną decyzję o wstrzymaniu rozwiązania umowy

do czasu uzupełnienia liczebności stada.

Ostatecznej kwalifikacji stad i zwierząt, zgodnie z obowiązującą procedurą, dokonuje koordynator IZ PIB na podstawie wniosku hodowcy, po zaopiniowaniu przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych bydła.

Wykazy krów zakwalifikowanych do udziału w programie są przekazywane do prowadzącego księgę oraz podmiotu upoważnionego do prowadzenia oceny wartości użytkowej bydła oraz do stacji unasieniania.

Podmiot prowadzący księgę dla bydła rasy polskiej czarno-białej będzie typował zwierzęta do udziału w programie.

**Program realizowany będzie wspólnie przez:**

1. hodowcę - właściciela stada bydła rasy polskiej czarno-białej.
2. Polską Federację Hodowców Bydła i Producentów Mleka prowadzącą księgę dla bydła rasy polskiej czarno-białej oraz ocenę wartości użytkowej.
3. Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy, koordynujący działania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich

Zasady wzajemnej współpracy określono w porozumieniu zawartym pomiędzy tymi podmiotami.

Zasady uczestnictwa hodowców w programie ochrony określa umowa zawarta pomiędzy hodowcą - właścicielem stada, a Instytutem Zootechniki PIB, który koordynuje program ochrony zasobów genetycznych. Niniejszy program ochrony jest integralną częścią umowy, którego postanowień hodowca zobowiązuje się bezwzględnie przestrzegać.

W przypadku naruszenia zasad zawartych w programie ochrony, w tym również używania w rozrodzie buhaja niedopuszczonego do udziału w programie, koordynator udziela pisemnego upomnienia hodowcy, natomiast w przypadku rażącego naruszenia zasad rozwiązuje umowę z hodowcą w trybie natychmiastowym. Hodowcy przysługuje odwołanie w terminie 7 dni od dnia otrzymania decyzji.

Podmioty zaangażowane w realizację programu będą zabiegały o uzyskanie środków finansowych na jego realizację z programów rolnośrodowiskowych, ze środków budżetowych przeznaczonych na dotacje przedmiotowe dla podmiotów wykonujących zadania na rzecz rolnictwa, projektów badawczych placówek naukowych oraz ze źródeł pozarządowych.

W celu rozwoju hodowli bydła rasy polskiej czarno-białej realizatorzy programu prowadzić będą działania w kierunku promocji walorów tego bydła, a także propagowania jego chowu, przede wszystkim w gospodarstwach, w których produkcja oparta jest na rolnictwie proekologicznym, w gospodarstwach agroturystycznych oraz na obszarach chronionego krajobrazu, gdzie mamy do czynienia z rozwojem turystyki.

## **Nadzór nad realizacją oraz ocena efektywności działania programu**

Nadzór merytoryczny nad realizacją programu ochrony sprawuje Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych bydła powoływana i działająca przy Instytucie Zootechniki PIB, która przeprowadza okresową (co roczną) ocenę efektywności programu w odniesieniu do zwiększenia i utrzymania liczebności populacji oraz ostatecznie akceptuje przedstawiane przez prowadzącego księgi listy matek buhajów oraz buhajów przeznaczonych do rozrodu w stadach objętych programem.

*Zwierzęta, które zostały zakwalifikowane do programu ochrony przed wejściem w życie zarządzenia Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB nr ... w dalszym ciągu objęte są ochroną, natomiast hodowców obowiązuje przestrzeganie Programu ochrony zasobów genetycznych niniejszej treści.*

### **Opracowanie programu:**

Dr inż. Anna Majewska

Inż. Edmund Poździk

Prof. dr hab. Jan Trela

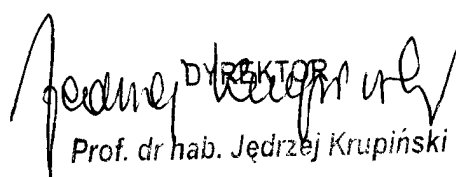
*Program jest modyfikacją programu z 2008 roku, który został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych bydła działającą przy Instytucie Zootechniki PIB oraz przyjęty przez Radę Naukową IZ PIB na posiedzeniu w dniu 28 listopada 2007 roku. Kolejne zmiany zostały przyjęte przez Grupę Roboczą w dniach 16 stycznia i 9 grudnia 2009 r. oraz 16 czerwca 2010r. oraz zaakceptowane przez Radę Naukową IZ PIB na posiedzeniach w dniach 22 kwietnia 2009 r. oraz 24 listopada 2010 r.*

**Wprowadzono zarządzeniem**

**Dyrektora Instytutu Zootechniki**

**Państwowego Instytutu Badawczego**

**Nr 9/11 z dnia 18.03. 2011 r.**

  
Prof. dr hab. Jędrzej Krupiński